

વીર સંવત ૨૫૦૨, જયેષ્ઠ વદ ૧૩, શુક્રવાર
તા. ૨૫-૦૬-૧૯૭૬, ગાથા-૩૧-૩૨, પ્રવચન નં. ૧૮

૩૦ ગાથા થઈ ને? ૩૧.

‘આગે શુદ્ધાત્માકે જ્ઞાનાદિક લક્ષણોંસે વિશેષપનેસે કહતે હૈં-’

૩૧) અમણ અણિંદિઝ ણાણમઝ મુત્તિ-વિરહિઝ ચિમિત્તુ।

અપ્પા ઙ્ઙંદિય-વિસઝ ણવિ લક્ખણુ ણહુ ણિરુત્તુ।।૩૧।।

અન્વયાર્થ :- ‘યહ શુદ્ધ આત્મા...’ ‘અમના:’ ‘પરમાત્માસે વિપરીત વિકલ્પજાલમયી મનસે રહિત હૈ...’ શુભ-અશુભ વિકલ્પ જે થાય છે એ મનના સંદેહ છે. મન સ્વરૂપે છે. શુભ-અશુભભાવ. એવું જે મન, એનાથી પરમાત્મા રહિત છે. આહાહા..! વિકલ્પ છે ને? શુભ-અશુભ જે રાગ થાય એ (વિકલ્પ છે.) પરમાત્મા એવું આત્માનું સ્વરૂપ, એનાથી મન વિપરીત છે. એનાથી રહિત આત્મા છે. સમજાણું કાંઈ? પરમાત્મા આત્માનો જે સ્વભાવ ત્રિકાળ સ્વરૂપ, એનાથી વિપરીત મન સંબંધી વિકલ્પો છે. એ મનથી રહિત પરમાત્મા (છે). એ મનના વિકલ્પથી ભિન્ન પડી એકલું જ્ઞાનસ્વરૂપ છે તેનું ધ્યાન કરવું, એમ કહે છે. ‘અમના:’ ‘પરમાત્માસે વિપરીત વિકલ્પજાલમયી...’ એનાથી રહિત. ભાષા,.. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- વિકલ્પ જાળ.

ઉત્તર :- જાણ, વિકલ્પ છે એને જાણો. વિકલ્પજાળ છે એ. આહાહા..! શુભ-અશુભ વિકલ્પની જાળ છે. એવું જે મન એ પરમાત્મ સ્વરૂપથી વિપરીત, એનાથી રહિત ભગવાન (છે). આમ લીધું.

હવે એ વિકલ્પ ઉત્પન્ન થાય એની પાછી તકરાર. કોઈ કહે કે ભાઈ! સ્વ હેતુથી વિકલ્પ ઉત્પન્ન થાય. ‘પંચાસ્તિકાય’ની ૬૨ ગાથા. ત્યાં સિદ્ધ કરવું છે કે એના અસ્તિત્વના પર્યાયમાં રાગ-દ્વેષ થાય છે. તે એનું અસ્તિત્વ છે. એને પરની કોઈ અપેક્ષા નથી. ત્યાં એમ કહ્યું. બીજી જગ્યાએ એમ કહ્યું કે રાગાદિ થાય (તે) સ્વ-પર હેતુ છે. ઉપાદાન અને નિમિત્ત બે થઈને થાય, એમ કહ્યું છે. અહીંયાં એકલું ઉપાદાનથી થાય ત્યાં નિશ્ચય સિદ્ધ કર્યું છે. અને સ્વ-પર હેતુ થાય ત્યાં વિભાવ નિમિત્તના લક્ષે થાય છે તેથી સ્વ-પર હેતુ કહ્યો. ત્રીજે ઠેકાણે એમ કહ્યું. માથે આવ્યું હતું ને? એ કર્મ સંબંધી છે માટે આત્મા કર્મજનિત. કઈ અપેક્ષા છે? એ વિભાવ છે. છે તો પોતાની પર્યાયનું સ્વયંસિદ્ધ થવું ત્યાં. પણ નિમિત્તને લક્ષે થાય છે એથી એને સ્વ-પર હેતુ કહ્યું. અને ત્રિકાળી સ્વભાવમાં નથી તેથી તેને એકલા કર્મજન્ય કહીને છોડાવવા માગે છે. નિમિત્ત છે. સમજાણું કાંઈ? અને ક્યાંક તો એ વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગને સાધન કહ્યું છે. નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગને સાધ્ય કહ્યું છે. ‘પંચાસ્તિકાય.’

મુમુક્ષુ :- નિશ્ચય સાધન...

ઉત્તર :- વ્યવહાર સાધન છે ને? એમ. વ્યવહાર સાધન એટલે એને રાગની મંદતાના શુભભાવની જાત હોય છે એને વ્યવહાર સાધનનો આરોપ આપ્યો છે. વ્યવહારનયે. ‘પંચાસ્તિકાય’માં ઘણું લખાણ છે. વ્યવહાર સાધન, નિશ્ચય સાધ્ય. ત્યાં એ રાગની મંદતા નિમિત્તરૂપે છે એને વ્યવહાર સાધનનો આરોપ આપ્યો છે. અહીં તો ના પાડે છે કે એ સાધનથી ભિન્ન થઈને (જાણ). આહાહા..!

જેને આત્મા વસ્તુ કહીએ એ તો એ વ્યવહાર વિકલ્પના સાધનથી રહિત છે. ‘અમના:’ કહ્યું ને? આહા..! રહિત છે તેને તું સાધન કર. આત્મા વિકલ્પના ભાવથી રહિત છે. એને સાધ્ય બનાવ. એને સાધકપણામાં સાધ્ય કર. આહાહા..! આવી વાતું ઝીણી. તકરાર.. તકરાર... એક શબ્દ થયો. ‘આત્મા અમના:’ મન એટલે? વિકલ્પની જાળ. અને એ વિકલ્પની જાળ પરમાત્મ સ્વરૂપથી રહિત છે. એવું જે મન, એનાથી રહિત થઈને... આહાહા..! ચૈતન્ય સ્વભાવને સાધ. આહાહા..! એને ધ્યાનમાં લે અને તેનું ધ્યાન કર. આ છે આ. આહાહા..!

‘અનિન્દ્રિય:’ એ આત્મા અણીન્દ્રિય છે. ‘શુદ્ધાત્માસે ભિન્ન ઈન્દ્રિય-...’ જોયું! વ્યાખ્યા આમ કરે છે ને? ઈન્દ્રિય કેવી છે? ‘શુદ્ધાત્માસે ભિન્ન ઈન્દ્રિય-સમૂહસે રહિત હૈ...’ આહાહા..! છે કેવો ત્યારે? રહિત કીધો. મનથી રહિત, ઈન્દ્રિયથી રહિત. છે જ્ઞાનમય. એ તો સ્વપરપ્રકાશક સ્વભાવનો પિંડ છે. જ્ઞાનમય છે. જોયું! ‘લોક ઓર અલોકકે પ્રકાશનેવાલે કેવલજ્ઞાનસ્વરૂપ હૈ,...’ કેવળજ્ઞાન એટલે એકલું જ્ઞાનસ્વરૂપ. ઓલું કેવળજ્ઞાન પર્યાય નહિ. એકલો જ્ઞાનસ્વરૂપ છે.

‘મૂર્તિવિરહિત:’ ત્રીજો બોલ. ‘અમૂર્તિક આત્માસે વિપરીત સ્પર્શ, રસ, ગંધ, વર્ણવાલી મૂર્તિરહિત હૈ,...’ એ અમૂર્તિક આત્માથી રહિત મૂર્તપણું, એનાથી રહિત ભગવાનઆત્મા છે. આહાહા..! શું છે? ‘ચિન્માત્ર:’ ‘અન્ય દ્રવ્યોંમેં નહીં પાઈ જાવે, એસી શુદ્ધચેતનાસ્વરૂપ હી હૈ,...’ શુદ્ધ ચેતના. પેલું જ્ઞાનમય કહ્યું હતું ને? એ શુદ્ધચેતના, નિર્મળ ચેતવું એ વસ્તુ છે. ‘ઓર...’ ‘ઇન્દ્રિયવિષય: નૈવ’ ‘ઈન્દ્રિયોંકે ગોચર નહીં હૈ,...’ ભગવાનઆત્મા આ પાંચ ઈન્દ્રિયો, જડ ભાવ ઈન્દ્રિય, એને ગમ્ય નથી પ્રભુ. આહાહા..! એ અણીન્દ્રિય છે. ‘ઈન્દ્રિયોંકે ગોચર નહીં હૈ,..’ આહાહા..! ત્યારે ગમ્ય શી રીતે છે?

‘વીતરાગ સ્વસંવેદનસે હી ગ્રહણ ક્રિયા જાતા હૈ.’ આહાહા..! જુઓ! પહેલા સમ્યજ્ઞાનમાં જ વીતરાગ સ્વસંવેદન-રાગ રહિત નિર્વિકલ્પ પરિણાતિ સ્વસંવેદન-પોતાના આનંદનું વેદન (તેનાથી ગ્રહણ થાય છે). આહાહા..! ઈન્દ્રિય છે એના તરફનું વલણ તો આકુળતા છે. એ આકુળતા રહિત ભગવાન, ‘વીતરાગ સ્વસંવેદનસે હી ગ્રહણ ક્રિયા જાતા હૈ.’ પ્રથમમાં પ્રથમ ચોથે ગુણસ્થાને રાગ સહિત ગ્રહણ થાય, આઠમે વીતરાગ સહિત, એમ નથી. આહાહા..! આવી વાત છે, બાપુ!

મુમુક્ષુ :- એક જ વસ્તુ છે.

ઉત્તર :- વસ્તુ એક જ છે. સમજાણું કાંઈ?

ભગવાનઆત્મા ચિન્મય, જ્ઞાનમય, શુદ્ધ ચેતના સ્વરૂપ (છે) એ વીતરાગ પરિણતિથી ગ્રાહ્ય છે. વ્યવહાર રત્નત્રયના વિકલ્પથી પણ એ ગ્રાહ્ય નથી. આહાહા..! ભગવાન ચિન્મય વસ્તુ, આનંદમય વસ્તુ, અતીન્દ્રિય આનંદનો કંદ પ્રભુ, એ અતીન્દ્રિય વીતરાગ પરિણતિ દ્વારા જ પ્રાપ્ત થાય એવો છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

‘વીતરાગ સ્વસંવેદનસે હી ગ્રહણ ક્રિયા જાતા હૈ.’ એનો અર્થ એ કે પોતે વીતરાગ સ્વરૂપ જ છે. આહાહા..! એને અરાગી, વીતરાગી પરિણતિથી તે અનુભવવામાં આવે છે. વીતરાગી પરિણતિથી તે ગ્રહણ થઈ શકે છે. આહાહા..! આવો માર્ગ! ઈન્દ્રિયાતીત, મનાતીત. આહાહા..! પછી ઈન્દ્રિયનો વિષય નહિ. એના તરફ ઢળતા અરાગી દશાને ગ્રાહ્ય છે ઈ. સમકિતની પરિણતિ અરાગી પરિણતિ છે. સમજાણું કાંઈ?

‘एतत् लक्षणं’ ‘પ્રગટ કહે ગયે હૈ...’ આહાહા..! આવું લક્ષણ તો પ્રગટ કહ્યું છે. ‘નિરુક્તમ્’ સર્વજ્ઞોએ પરમાત્માએ (આવું લક્ષણ કહ્યું છે). આહાહા..! ઈન્દ્રિયના વિષયો તરફ જાતા તો રાગ થાય છે. ઈન્દ્રિયના વિષયથી અને ઈન્દ્રિયથી અગમ્ય. આહાહા..! એના ઝુકાવમાં વીતરાગી સમ્યજ્ઞાન, વીતરાગી શ્રદ્ધા, વીતરાગી સ્વસંવેદનજ્ઞાન અને વીતરાગી સ્વરૂપના આચરણરૂપ સ્થિરતા, એ દ્વારા ગ્રાહ્ય છે. સમજાણું કાંઈ? બીજી રીતે કહીએ તો એ નિશ્ચયરત્નત્રયને ગ્રાહ્ય છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? બીજી રીતે કહીએ તો દ્રવ્યને આશ્રયે નિશ્ચયરત્નત્રય પ્રગટે છે. એ નિશ્ચયરત્નત્રયને આશ્રયે જણાય છે. શું કહ્યું સમજાણું?

વસ્તુ છે ભૂતાર્થ ત્રિકાળ, એને આશ્રયે નિશ્ચયરત્નત્રય પ્રગટે છે. સ્વને આશ્રયે. અને આમ ગુલાંટ ખાઈને કહીએ તો નિશ્ચયરત્નત્રયથી તે જણાય છે. સમજાય છે કાંઈ? એવી શૈલી લીધી છે. ત્યાં લીધું કે ભૂતાર્થને આશ્રયે ભગવાન પરમાત્મસ્વરૂપ પૂર્ણ આનંદનો નાથ પ્રભુ, એને આશ્રયે વીતરાગી સમ્યજ્ઞાન, વીતરાગી સ્વસંવેદનજ્ઞાન, સ્વરૂપની સ્થિરતા તે ત્રિકાળને આશ્રયે થાય છે. અહીં કહ્યું કે નિર્વિકલ્પ વીતરાગની પરિણતિથી તે ગ્રાહ્ય છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- વીતરાગ પરિણતિ દ્વારા ગ્રહાય છે, ત્યાં આશ્રય કીધો.

ઉત્તર :- એનો આશ્રય કીધો.

જીવને આશ્રયે સમ્યજ્ઞાન-જ્ઞાન પ્રગટ થાય છે. એમ કીધુંને? (‘સમયસાર’ની) બીજી ગાથામાં એમ કહ્યું. ‘जीवो चरित्तदंसणणाणठिदो’ બીજી ગાથા. જીવ પોતે સમ્યજ્ઞાન-જ્ઞાન-ચારિત્રમાં સ્થિર થાય છે તે સ્વસમય છે. એમ કહો કે દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર ત્રિકાળને આશ્રયે પ્રગટ થાય છે. આહાહા..! આવી વાત છે. સમજાણું કાંઈ? કહો, ‘દેવજીભાઈ’! આવી વાતું છે આ. આહા..! એમ લક્ષણ કહ્યું. ભગવાન સંતોએ મન અને ઈન્દ્રિય ને મૂર્તપણા રહિત એવો જે આત્મસ્વભાવ એ પોતે વીતરાગસ્વરૂપ છે. તેથી વીતરાગ પરિણતિ દ્વારા તે ગ્રાહ્ય થાય છે. આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ આમાં? એ આ અંદર એકાગ્ર થવું એ.

મુમુક્ષુ :- આ એટલે...

ઉત્તર :- એ તો એકની એક વાત છે. અંતર એકાગ્ર થયો એટલે વીતરાગ દશા આવી,

વીતરાગ દશા દ્વારા એ ગ્રાહ્ય થયો. આહાહા..! બાપુ! વીતરાગનો માર્ગ બહુ ઝીણો છે, ભાઈ! અનાદિથી ચોર્યાશીના અવતારમાં દુઃખી છે, દુઃખી. એ દુઃખના ભોગવટાથી એને જુદો કરવો છે. તો પ્રભુ તો આનંદમય છે ને? કહે છે કે એને આશ્રયે વીતરાગતા પ્રગટે. પરને આશ્રયે તો રાગ પ્રગટે. એ કંઈ સાધન નથી. આહાહા..! પોતે ભગવાન જ્ઞાનસ્વરૂપ, એનો આશ્રય લઈને જે નિશ્ચય વીતરાગી સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન થયું, એનાથી તે ગ્રાહ્ય થયો. પંડિતજી! આમ વાત છે, ભાઈ! આહાહા..! વ્યવહાર સાધન કહ્યા ઘણે ઠેકાણે, ‘પંચાસ્તિકાય’માં. નિશ્ચયનું સાધન સિદ્ધ કર્યું. એવી ગાથા આવે. ભાઈ! એ બધો વ્યવહાર આવે છે એટલે એને જણાવ્યું છે અને એને આરોપથી નિશ્ચયનું સાધન કહ્યું છે. આહાહા..! અહીં તો ના પાડી. એ તો વસ્તુ પોતે છે આખી ચીજ, એનો જ્યાં સ્વીકાર થાય છે ત્યારે જ વીતરાગ પરિણતિ ઊભી થાય છે. અને એ વીતરાગ પરિણતિએ એ સ્વીકાર થાય છે. એનો અર્થ એ. ‘કાંતિભાઈ’! આવો માર્ગ છે, ભાઈ!

મુમુક્ષુ :- વિકલ્પજાળથી, મનથી, ઈન્દ્રિયથી રહિત છે.

ઉત્તર :- રહિત છે. આહાહા..!

‘વહી આત્મા હૈ.’ આહાહા..! છે ને? ‘ઉસકો હી તૂ નિઃસંદેહ આત્મા જાન. ઈસ જગહ જિસકે યે લક્ષણ કહે ગયે હૈ, વહી આત્મા હૈ,...’ જ્ઞાનમય, ચૈતન્યમય એનું સાધન વીતરાગ દશા દ્વારા કર તો તને એ પ્રાપ્ત થાય. અથવા એ વસ્તુનો આશ્રય કર તો વીતરાગ પરિણતિ પ્રગટ થાય. આહાહા..! આવો માર્ગ એટલે વ્યવહારવાળાને એવું લાગે ને. ‘પંચાસ્તિકાય’માં તો ઘણી ગાથાઓ આવે છે. આ નિશ્ચયનું સાધન કહ્યું વ્યવહાર. વ્યવહાર સાધન, નિશ્ચય સાધ્ય છે. વ્યવહાર તો રાગ છે. નિશ્ચય સાધન સ્વભાવનું રાગથી ભિન્ન પડીને કર્યું છે. તે આ સાધનમાં રાગની મંદતા હજી બાકી છે એને સાધનનો આરોપ આપ્યો છે. છે તો બાધક.

‘સમયસાર નાટક’ માં આવે છે. જે જે સાધક છે તે તે ત્યાં બાધક છે. રાગ-દ્રેષની વાત શું કરવી? કહે છે. એમ આવે છે. ‘સમયસાર નાટક’માં. આહાહા..! નય ને નિક્ષેપ ને પ્રમાણથી જીવને સાધવો એ બધા વિકલ્પ છે. એ સાધક જ્યાં કહ્યું તે જ બાધક છે. આહાહા..! વ્યવહાર સાધક કહ્યું છે. નિશ્ચય સાધકની સાથે સહચર દેખીને ઉપચારથી સાધક કહ્યું છે. આવી વાત છે. આનંદના નાથનો જેને અનુભવ કરવો હોય... એમ કહે છે. આનંદનો ભોગવટો જેને કરવો હોય (એને માટે વાત છે). અરે..! અનાદિથી પુણ્ય-પાપના રાગનો ભોગવટો કરે છે એ દુઃખનો અનુભવ છે. વિષયમાં એને મજા દેખાય એ બધું દુઃખ છે, બાપુ! આહાહા..! શરીર, માંસ ને હાડકા-ચામડા, એની ચમક-દમક દેખીને અંદરમાં એને રાજીપો થાય છે એ દુઃખ છે. ચમક-દમક સમજો છો? શરીર રૂપાણું આમ દેખાય. આહાહા..!

આ લુગડા સારા પહેર્યા, દાગીના સોનાના લટકતા એક આમ હોય ને આમ હોય. મારવાડમાં તો અહીં પહેરે સોનાના. આહાહા..! મડદાને શણગારે છે.

મુમુક્ષુ :- મડદું કોનું? પણ જીવતું મડદું.

ઉત્તર :- જીવતું નથી. એ મડદું જ છે, અત્યારે. ૯૬ ગાથામાં કહ્યું ને? મૃતક કલેવરમાં અમૃતનો સાગર મૂર્છાણો. આહાહા..! ૯૬. ‘સમયસાર’ ૯૬ ગાથામાં છે. ‘મૃતક કલેવર (-શરીર) વડે...’ આ શરીર મડદું અત્યારે છે.

મુમુક્ષુ :- જીવતું શરીર..

ઉત્તર :- આની વાત છે.

‘મૃતક કલેવર (-શરીર) વડે પરમ અમૃતરૂપ વિજ્ઞાનઘન...’ આ મૃતક કલેવર અને અમૃત વિજ્ઞાનઘન-ભગવાન. ‘પરમ અમૃતરૂપ વિજ્ઞાનઘન...’ મૃતક કલેવરમાં ચમક દેખીને મૂર્છાઈ ગયો છે. એ મહાણના હાડકાનું ફાસફસ છે. શું કહેવાય એ? ફોસ્ફરસ. આહાહા..! ‘મૃતક કલેવર વડે...’ સંસ્કૃત છે, હોં! આહાહા..! જુઓ! સંસ્કૃત ‘મૃતકકલેવરમૂર્ચ્છિત-પરમામૃતવિજ્ઞાનઘનતયા’ આહાહા..! ભગવાન અમૃતનો સાગર પ્રભુ, અતીન્દ્રિય અમૃતના સ્વભાવથી ભરેલો, એ આ મૃતક કલેવરમાં મૂર્છાણો. આ મારું અને આ મને ઠીક. એ પછી ગાથામાં કહેશે. શરીર-તનથી વૈરાગ્ય પામ, ભાઈ! તન ભોગ ને.. પછીની ગાથામાં આવશે. છે ને ૩૪? ૩૨. ‘ભવ-તણુ-ભોય-વિરત્ત’ એ પછી આવશે. આહાહા..!

મૃતક કલેવરમાં અમૃતનો સાગર પરમાત્મા મૂર્છાઈ ગયો. એમાં અર્પાઈ ગયો. અમૃત સાગર મૃતક કલેવરમાં અર્પાઈ ગયો છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? એ મૂર્છાપણું છોડ, એમ કહે છે. ભગવાનઆત્મામાં અંતર મમત્વ કર. મમત્વ એટલે આ હું છું એમ કર. આ નહિ. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! શરીરની જુવાની હોય, ઈન્દ્રિયો પુષ્ટિ હોય, મોટા મકાન હોય, પાંચ-દસ લાખની... શું કહેવાય? ફર્નિચર... ફર્નિચર. આહાહા..!

અમે હમણાં ગયા હતા ને. ‘મુંબઈ’. નહિ? ‘મણિભાઈ’ નહિ? ‘મણિલાલ’ને ત્યાં આહાર કરવા ગયા હતા. પાંચ-છ કરોડ રૂપિયા છે. અને પાંચ-સાડા પાંચ લાખ રૂપિયાનું તો ફર્નિચર. અમે પગલા કર્યા તો નીચે શું કહેવાય ઓલું? ગાલિયા પાથરેલા. અરેરે..! આમાંથી નીકળવું મુશ્કેલ પડશે, કીધું. મખમલ-મખમલ. મખમલના આમ પાથરેલા. ગૃહસ્થ માણસ છે. પાંચ-છ કરોડ રૂપિયા છે. આ ‘શાંતાબેન’ છે ને? એના બેન છે. એના એ... ‘રસિકભાઈ’ના બનેવી છે. બેનના એ નણદોઈ છે. પૈસા ઘણા અને ‘એડન’માં કાંઈક દુકાન છે. અરેરે..! કીધું. આ બધા ફર્નિચર, ગાલીયા ને ઘર ને.. શું કહેવાય તમારે આ બેસવાનું? ખુરશીઓ. ખુરશીઓ અને કબાટમાં જુદી જાતના રમકડા ને... આહાહા..! પ્રભુ! તું ક્યાં છો? ભાઈ! આવી રમતમાં રમી ગયો, પ્રભુ! મુર્છાઈ ગયો છે, કહે છે. ત્રણલોકનો નાથ આનંદનો કંદ પ્રભુ છે ને. આહાહા..! ભાઈ! તને તારી સમીપે જવું ગોઠતું નથી? અને તારું નથી ત્યાં સમીપમાં જઈને સુખી થયો એમ માન્યું છે, ભાઈ! એ સુખ નથી. અંગારા છે એ તો. આહાહા..! કષાયના અંગારાથી શેકાય છે. આહાહા..!

અહીં કહે છે, એ જે લક્ષણ કલ્યા-જ્ઞાન દ્વારા, અતીન્દ્રિય દ્વારા જણાય. આહાહા..! ‘વહી આત્મા હૈ, વહી ઉપાદેય હૈ,...’ ધર્મીને તો આ એક ઉપાદેય છે. પર્યાય પણ ઉપાદેય

નથી તો વળી રાગ અને બહારની ચીજનું ક્યાં કહેવું? સમજાણું કાંઈ? ‘વહી ઉપાદેય હૈ, આરાધને યોગ્ય હૈ,...’ આહાહા..! વીતરાગમૂર્તિ આનંદસ્વરૂપ ભગવાન એ આરાધવા યોગ્ય, સેવવા યોગ્ય એ છે અને એ જ આદરણીય છે. એ સિવાય આદરણીય છે નહિ. આહાહા..! સમ્યગ્દષ્ટિને ભગવાન પૂર્ણ આનંદસ્વરૂપ પ્રભુ, એ આદરણીય છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- આદરણીય એટલે?

ઉત્તર :- ગ્રહણ કરવા લાયક-ઉપાદેય.

મુમુક્ષુ :- ગ્રહણ એટલે?

ઉત્તર :- એમાં એકાકાર થવા લાયક. આહાહા..! આ બહારની વાતુમાં બિચારા. આ જુઓને, બહારની જાત્રા-બાત્રા કરવા નીકળ્યા હોય ને બિચારા. એ એમ માને કે આહાહા..! આપણે તો..

મુમુક્ષુ :- બે-ચાર જાત્રા કરે તો...

ઉત્તર :- ધૂળેય કઈ જાત્રા? લાખ વાર જાત્રા કરી.

મુમુક્ષુ :- એ શેત્રુંજય...

ઉત્તર :- આ બહારનું શેત્રુંજય તો અનંતવાર કર્યું. આહાહા..! આ તો અંદર છે. તીર્થ તો અંદર છે, ભગવાન પૂર્ણાનંદનો નાથ, ત્યાં આરૂઠ થાને. તો તને જાત્રા થશે. જન્મ-મરણના અંત આવશે ત્યાં. આ તો બધો પુણ્યભાવ. પુણ્ય સંસારમાં દાખલ કરે. આહાહા..! બહારની જાત્રા સમ્મેદશિખરની. ત્યાં વળી એમ કહ્યું કે ‘એકવાર વંદે જો કોઈ..’ નરક-પશુ (ન થાય) એમાં શું દાળિયા થયા? એવો કોઈ ભાવ હોય તો વર્તમાનમાં નરક-પશુમાં ન જાય, પછી જશે. આહાહા..! લોકોને આકરું લાગે, હોં! બિચારાને. આહાહા..! એને એ આગ્રહ હોય છે બહારનો. મીઠાશ બહારની પડી છે. આહાહા..! એ ૩૧ થઈ.

‘યહ તાત્પર્ય નિકલા.’ છે ને છેલ્લું? આ તાત્પર્ય કાઢ્યું એમાંથી, કહે છે. ભગવાન આનંદનો નાથ અતીન્દ્રિય આનંદનું દળ-કંદ ચૈતન્યમૂર્તિ પ્રભુ, એ શ્રદ્ધામાં આદરણીય છે. જ્ઞાનની પર્યાયમાં તે ઉપાદેય છે. આહાહા..! પહેલી વાત જ આવી કઠણ પડે. અભ્યાસ નહિ. જાતના ઘરમાં.. ઓલામાં કહ્યું છે ને? ઓલામાં નહિ? ‘ઘવલ’માં દિઠમગેણ. એવો શબ્દ આવે છે. જેણે અંદરમાં રાગ રહિત જવાની દશા જોઈ છે. ગીરી ગુફા લખી છે ને? ૪૯. ૪૯ ગાથામાં. ‘જયસેનાચાર્ય’માં. આહાહા..!

‘નિર્વિકલ્પનિર્મોહનિરંજનનિજશુદ્ધાત્મસમાધિસંજાતસુખામૃતરસાનુભૂતિલક્ષણે ગિરિગુહાગહ્વરે’ આ ગીરીમાં જા. બહારમાં પર્વતમાં જઈને શું (કરવું છે)? આહાહા..! ‘ભિન્ન જનસમસ્તમનોવચનકાયવ્યાપારેષુ દુર્લભઃ સ એવાપૂર્વઃ સચૈવોપાદેય ઇતિ મત્વા નિર્વિકલ્પનિર્મોહનિરંજનનિજશુદ્ધાત્મ’ પોતાનો આત્મા, હોં! પાછો ભગવાનનો આત્મા એમ નહિ. ‘સમાધિસંજાતસુખામૃતરસાનુભૂતિલક્ષણે’ આહાહા..! આનંદની અનુભૂતિરૂપી ‘ગિરિગુહાગહ્વરે’ એવી ગિરી ને ગુફામાં જઈને આનું ધ્યાન કર. ‘સર્વતાત્પર્યેણ ધ્યાતવ્ય ઇતિ’ એનું ધ્યાન કર. આહાહા..! ૪૯ આવી ગઈ છે. આપણે તો બીજી ચાલે છે ને?

अथ संसारशरीरभोगनिर्विण्णो भूत्वा यः शुद्धात्मानं ध्यायति तस्य संसारवल्ली नश्यतीति कथयति -

३२) भव-तणु-भोय-विरक्त-मणु जो अप्पा झाएइ।

तासु गुरुक्की वेल्लडी संसारिणि तुट्टेइ॥३२॥

भवतनुभोगविरक्तमना य आत्मानं ध्यायति।

तस्य गुर्वी वल्ली सांसारिकी त्रुटयति॥३२॥

भवतनुभोगेषु रञ्जितं मूर्च्छितं वासितमासक्तं चित्तं स्वसंवित्तिसमुत्पन्नवीतरागपरमानन्द-सुखरसास्वादेन व्यावृत्त्य स्वशुद्धात्मसुखे रतत्वात्संसारशरीरभोगविरक्तमनाः सन् यः शुद्धात्मानं ध्यायति तस्य गुरुक्की महती संसारवल्ली त्रुटयति नश्यति शतचूर्णा भवतीति। अत्र येन परमात्मध्यानेन संसारवल्ली विनश्यति स एव परमात्मोपादेयो भावनीयश्चेति तात्पर्यार्थः॥३२॥ इति चतुर्विंशति-सूत्रमध्ये प्रक्षेपकपञ्चकं गतम्।

आगे जो कोई संसार, शरीर, भोगोंसे विरक्त होके शुद्धात्माका ध्यान करता है - उसीके संसाररूपी बेल नाशको प्राप्त हो जाती है, इसे कहते हैं -

गाथा - ३२

अन्वयार्थ :- [यः] जो जीव [भवतनुभोगविरक्तमनाः] संसार, शरीर और भोगोंमें विरक्त मन हुआ [आत्मानं] शुद्धात्माका [ध्यायति] चिंतवन करता है, [तस्य] उसकी [गुर्वी] मोटी [सांसारिकी वल्ली] संसाररूपी बेल [त्रुटयति] नाशको प्राप्त हो जाती है।

भावार्थ :- संसार, शरीर, भोगोंमें अत्यंत आसक्त (लगा हुआ) चित्त है, उसको आत्मज्ञानसे उत्पन्न हुए वीतराग परमानंद सुखामृतके आस्वादसे राग-द्वेषसे हटाकर अपने शुद्धात्म-सुखमें अनुरागी कर शरीरादिकमें वैरागरूप हुआ जो शुद्धात्माको विचारता है, उसका संसार छूट जाता है, इसलिये जिस परमात्माके ध्यानसे संसाररूपी बेल दूर हो जाती है, वही ध्यान करने योग्य (उपादेय) है॥३२॥

હવે જે સંસાર, શરીર, અને ભોગોથી વિરક્ત થઈને શુદ્ધ આત્માનું ધ્યાન કરે છે તેની સંસારવલ્લી નાશ પામે છે એમ કહે છે :

ભાવાર્થ : સંસાર, શરીર અને ભોગોમાં રંજિત-મૂર્છિત-વાસિત-આસક્ત ચિત્તને સ્વસંવિત્તિથી ઉત્પન્ન વીતરાગ પરમાનંદરૂપ સુખના રસાસ્વાદ વડે (સંસાર, શરીર અને ભોગોથી) વ્યાવૃત્ત કરીને (પાછું વાળીને) નિજ શુદ્ધાત્મસુખમાં રત થવાથી સંસાર, શરીર અને ભોગોથી વિરક્ત મનવાળો થયો થકો જે શુદ્ધ આત્માને ધ્યાવે છે તેની સંસારરૂપી મોટી વેલના સેંકડો કટકા થઈ જાય છે-ચૂરેચૂરા થઈ જાય છે-નાશ પામી જાય છે.

અહીં જે પરમાત્માના ધ્યાનથી સંસારવહ્ની નાશ પામે છે તે જ પરમાત્મા ઉપાદેય છે અને ભાવવા યોગ્ય છે એવો તાત્પર્યાર્થ છે. ૩૨.

ગાથા-૩૨ ઉપર પ્રવચન

૩૨. ‘આગે જો કોઈ સંસાર, શરીર, ભોગોંસે વિરક્ત હોકે શુદ્ધાત્માકા ધ્યાન કરતા હૈ. ઉસીકે સંસારરૂપી બેલ નાશકો પ્રાપ્ત હો જાતી હૈ,...’ સંસારરૂપી વેલડી. આહાહા..! ચોર્યાસીની ભ્રમજાળ મોટી, એની વેલ તૂટે છે કે જે સંસાર, ઉદયભાવ, શરીર ને ભોગથી વિરક્ત (થાય) છે. આહાહા..! સ્વભાવમાંથી સંસારીને ઉદયભાવમાં નીકળ્યો છે ને એ સંસાર છે. એ ‘સંસાર, શરીર, ભોગ...’ વિષયોના. આહાહા..! એનાથી ‘વિરક્ત હોકે...’ રક્ત છે તેનાથી વિરક્ત થઈને. આહાહા..! ઉદય, શરીર, ભોગ એમાં અનાદિનો રક્ત છે. એમાંથી વિરક્ત થઈને. આ વિરક્તિ. સમજાણું કાંઈ? બહારના બાયડી-છોકરા છોડ્યા અને વિરક્ત થઈ ગયા એમ નહિ, કહે છે. આહાહા..! ‘વિરલા જાણે તત્ત્વને વિરલા જાણે કોઈ...’ એ બધું આવે છે ને? શ્રદ્ધે કોઈ. આહાહા..! ‘ધ્યાવે તત્ત્વને...’ આહાહા..! એવી ચીજ છે, બાપા!

૩૨) ભવ-તણુ-ભોય-વિરક્ત-મણુ જો અપ્પા ઝાણ્ડા

તાસુ ગુરુક્કી વેલ્લડી સંસારિણિ તુટ્ટે ડા||૩૨||

આહાહા..! ‘ગુરુક્કી’ એટલે મોટી.

અન્વયાર્થ :- ‘જો જીવ સંસાર, શરીર ઓર ભોગોંમેં વિરક્ત મન હુઆ...’ આહાહા..! ઉદયભાવનું કરવાપણું અને ભોગવવાપણું અને શરીરના લક્ષને છોડી દઈને. આહાહા..! ‘શુદ્ધાત્માકા ચિંતવન કરતા હૈ,...’ ચિંતવનનો અર્થ ધ્યાન. ચિંતવન એટલે વિકલ્પ નહિ. ‘સંસાર, શરીર ઓર ભોગોંમેં વિરક્ત મન હુઆ શુદ્ધાત્માકા ચિંતવન કરતા હૈ, ઉસકી...’ ‘ગુર્વી’ ‘મોટી સંસારરૂપી બેલ...’ આહાહા..! અનંત ભવજાળની વેલડી, અનંત ભવ ‘નાશકો પ્રાપ્ત હો જાતી હૈ.’ અનંત ભવની વેલડી નાશ થઈ જાય છે. આહાહા..! મિથ્યાત્વ એ જ સંસાર છે અને એમાં અનંત ભવ કરવાની તાકાત છે. આહાહા..!

‘સંસાર, શરીર, ભોગોંમેં અત્યંત આસક્ત (લગા હુઆ) ચિત્ત હૈ,...’ જોયું! રક્ત છે છે એને વિરક્ત થવું, એમ કહે છે. આહાહા..! શું કહ્યું? ઉદયભાવ, શરીર અને ભોગ ‘અત્યંત આસક્ત (લગા હુઆ) ચિત્ત હૈ,...’ ચિત્ત ત્યાં લાગ્યું છે અનાદિથી. આહાહા..! ‘ઉસકો આત્મજ્ઞાનસે ઉત્પન્ન હુએ...’ એ ચિત્તને ‘ઉસકો આત્મજ્ઞાનસે ઉત્પન્ન હુએ વીતરાગ પરમાનંદ સુખામૃતકે આસ્વાદસે...’ આહાહા..! ભારે, ભાઈ! ઉદયભાવ, શરીર અને ભોગ, એમાં જે ચિત્ત રક્ત છે એને પરમાનંદના નાથનો આશ્રય લઈ... આહાહા..! જેને આત્મજ્ઞાન થયું. જોયું! આત્માનું જ્ઞાન થયું છે. વસ્તુ ભગવાનઆત્મા, એનું જ્ઞાન થવાથી

વીતરાગ પરમાનંદ સુખામૃત. આહાહા..! વીતરાગી પરમ આનંદના સુખનું અમૃત, એના 'આસ્વાદસે રાગ-દ્વેષસે હટાકર...' આહાહા..! આવા આનંદના સ્વાદથી રાગ-દ્વેષથી ચિત્તને હટાવીને. આહાહા..! આવી વાતું બધી. ઓલું તો એવું સહેલું સટ હતું. સામાયિક કરવી, પોલા કરવા, પડિકમણા કરવા.

સામાયિક કોને કહેવી? બાપુ! આહાહા..! આત્મા વસ્તુ છે તેનું જ્ઞાન થઈને તે સ્વરૂપમાં ઠરે તેને સામાયિક કીધી છે. હજી આત્મા કોણ, ક્યાં છે એની ખબરું ન મળે ને સામાયિક ક્યાંથી આવી? સમજાણું કાંઈ? સામાયિક ને પોષા. 'જ્ઞાનનગર'માં બહુ કરે. આઠમ અને પાંચમને દિવસે. બાપુ! એ પોષા નહિ. (સંવત) ૧૯૮૨માં ગયાને જ્યારે પહેલા? એટલે આ વાત કરી. અંદર વ્યાખ્યાનમાં આવી. 'વીરજીભાઈ'ના બાપ હતા. 'વીરજી વકીલ' છે ને એના બાપ હતા. એ શાસ્ત્ર ચાલતું સૂત્ર કહેવાતું. સાધુ-આર્જિકાને ભણાવે. એટલે આ વાત આવી. ૧૯૮૨ પહેલા ગયા 'જ્ઞાનનગર' ત્યારે. કીધું, ભાઈ! જુઓ! મનની સરળતા, વચનની સરળતા, કાયાની સરળતાનો બધો ભાવ એ પુણ્યબંધનું કારણ છે, ધર્મ નહિ. એ ક્રિયાઓ બધી પુણ્યબંધનું કારણ, ધર્મ નહિ. હવે એ લોકોએ એ રીતે ધર્મ માનેલો. એટલે બિચારા માણસ નરમ. કોઈ નહોતા ત્યારે એકલા આવ્યા સાંજે. વૃદ્ધ હતા. 'વીરજીભાઈ'ના પિતાજી 'તારાચંદભાઈ'. મહારાજ! આ બધું ધર્મ નથી તો આકરું પડે છે લોકોને. આ કર્મ કરે છે ને. ભાઈ! તમે તમારું જુવો, કીધું. શું કહ્યું? જ્ઞાન... 'જ્ઞાનસાગર'. ત્યાંનું 'પુનાતર'નું કરેલું છે ને. 'પુનાતર' આ જુઓ! કીધું 'જ્ઞાનસાગર'ને. મનનો શુભભાવ, વચનનો શુભભાવ, કાયાનો શુભભાવ એનાથી તો નામકર્મ પુણ્ય બંધાય, એમ કહ્યું છે, જુઓ! ૧૯૮૨ની સાલની વાત છે. બહારની ક્રિયાઓ સામાયિક ને પોષા ને પડિકમણા (કરે) એ ધર્મ. આહાહા..! ભાઈ! એમ નથી, કીધું.

મનમાં રાગની મંદતાનો ભાવ એ પુણ્યબંધનું કારણ છે. નામકર્મ એનાથી બંધાય એવો પાઠ છે. .. ચાર પ્રકારે શુભ નામકર્મ બંધાય. કાયાની, મનની વક્તાથી અશુભ નામકર્મ બંધાય. એમાં મન-વચનમાં શુભભાવ આવ્યો એ ધર્મ ક્યાં છે? નામકર્મ છે. ઓલા 'તત્ત્વાર્થ રાજવાર્તિક'માં. પુણ્ય નામકર્મ ચાર પ્રકારથી બંધાય. કાયા, મન, વચન અને ... ઝઘડો નહિ. એ તો પુણ્ય બંધનું કારણ છે કીધું. આવી ક્રિયા ધર્મ નથી. એ ધર્મ માને છે. પણ આકરું પડે છે ત્યાં બધાને. શીખેલું બહુ નહિ ને. માર્ગ તો આવો છે, ભાઈ! એ ક્રિયાકાંડમાં રાગની મંદતા વર્તતી હોય, એ દેહાદિની ક્રિયા, એને અનુસરીને થતા પરિણામ એ શુભઉપયોગ બંધનું કારણ છે. આમાં આવે છે-કળશમાં. બે વાત. દેહ, વાણી, મનની ક્રિયા અને એને અનુસરતો શુભભાવ બેય બંધનું કારણ છે. સમજાણું કાંઈ?

વીતરાગ પરમાનંદ. આહાહા..! વસ્તુ જે આત્મા જ્ઞાન અને આનંદમય વસ્તુ, તેનો આશ્રય લેતાં વીતરાગી પરમાનંદ સુખામૃત દશા પ્રગટ થાય. આહાહા..! 'વીતરાગ પરમાનંદ...' ભાષા કેટલી! વીતરાગી આનંદ અને તે પણ સુખરૂપ અમૃત. આહાહા..! એના આસ્વાદથી એ રાગ-દ્વેષ છૂટી જાય છે. રાગ-દ્વેષ ચિત્તને આના આસ્વાદથી, ચિત્તને રાગ-દ્વેષથી પાછું વાળીને. એમ લેવું. છેને પહેલું?

‘સંસાર, શરીર, ભોગોંમેં અત્યંત આસક્ત...’ આહાહા..! સંસાર, શરીર ને ભોગ ‘અત્યંત આસક્ત (લગા હુઆ) ચિત્ત હૈ, ઉસકો આત્મજ્ઞાનસે ઉત્પન્ન હુએ...’ આહાહા..! ‘વીતરાગ પરમાનંદ સુખામૃતકે આસ્વાદસે રાગ-દ્વેષસે હટાકર...’ આહાહા..! રાગ-દ્વેષ કેમ ટળે? ત્યારે કોઈ કહે કે, ભાઈ! એનો ઉપાય નથી શાસ્ત્રમાં. એક જણે એમ કીધું. એમ વાત આવી હતી. અહીં કહ્યું. એ આવ્યું હતું, નહિ? એ બાજુથી. આવ્યું હતું. એ બાજુથી આવ્યું હતું. કેમ રાગ-દ્વેષ ટળે એ શાસ્ત્રમાં અધિકાર નથી. આહાહા..! અરે..! ભાઈ! ચિત્તમાં રાગ-દ્વેષ છે, એને આત્મજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થયેલા સુખામૃતના સ્વાદથી છોડ. સમજાય છે કાંઈ? એની શ્રદ્ધા તો કરે એના જ્ઞાનમાં કે માર્ગ તો આ છે, બીજો કોઈ માર્ગ છે નહિ. આહાહા..!

‘અપને શુદ્ધાત્મ-સુખમેં અનુરાગી...’ આહાહા..! ભગવાનઆત્મા, એના સુખનો અનુરાગી. ‘અનુરાગી કર શરીરાદિકમેં વૈરાગ્યરૂપ હુઆ...’ આહાહા..! શુદ્ધાત્મસુખમાં અનુરાગી, શરીરાદિ સુખમાં વૈરાગ્ય. આહાહા..! ભગવાનઆત્માના આનંદસ્વરૂપનો પ્રેમી-અનુરાગી અને પરથી વૈરાગી. અસ્તિ-નાસ્તિ કર્યું. આહા..! ‘વૈરાગ્યરૂપ હુઆ જો શુદ્ધાત્માકો વિચારતા હૈ,...’ આહાહા..! પરથી હટીને સ્વના સ્વભાવના આનંદને સ્વાદમાં લેતો એ રાગ-દ્વેષને છોડે છે. ત્યાં રાગ-દ્વેષ થતાં નથી એને છોડે છે એમ કહે છે. આહાહા..! આવો ઉપદેશ હવે માણસને (આકરું લાગે.)

પૂજા કરો, ભક્તિ કરો, મોટી રથયાત્રા કાઢો. કેટલું અહીં માણસ આવ્યું હતું. ૨૬ હજાર. દરબાર જોવા ઊભા રહ્યા હતા, બિચારા ગરાસિયા. વરઘોડો નીકળ્યો હતો ને. ૨૬ હજાર. ઓલા ચોકમાં ભેગા થયા હતા. ઓહોહો..! આવું માણસ ક્યાંથી! એ બધું બહારનું છે. આહાહા..! દુનિયાએ બહારનું દેખ્યું છે અને અભ્યંતર ચીજને જોઈ નથી. અને એના મહાત્મ્ય આવ્યા નથી. તેથી બહારના મહાત્મ્ય ખસતા નથી. આમ ચાર-ચાર હાથી. ચાર હાથી? કેટલા હતા? પાંચ હાથી, ૨૬ હજાર માણસ, ‘કેશુભા’ અને ‘નાનભા’. ‘નાનભા’ બિચારા ગુજરી ગયા. બેય અહીંયાં. હું સાથે નહોતો. દુકાન છે ત્યાં હું જોવા ઊભો રહ્યો. તે બે ભાઈઓ ‘રાજકોટ’થી આવ્યા. ઓહોહો..! માણસો.. માણસો. ‘સોનગઢ’માં આવું કોઈ દિ’ થયું ન હોય. ભાઈ! એ તો બહારની પ્રવૃત્તિ છે. એમાં કદાચ શુભભાવ હો તો એ પુણ્યબંધનું કારણ છે.

મુમુક્ષુ :- એનાથી ધર્મ થાય એમ માને તો?

ઉત્તર :- એ બધું મિથ્યાત્વ છે. આવી વાતું છે. બહારના ભપકાનું મહાત્મ્ય એને ઊડી જવું જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- નિમિત્ત તો...

ઉત્તર :- નિમિત્ત કરે એમાં શું .. કરે છે કહે છે એને. કોણ કરે? બાપા! થવા કાળે થાય. મકાન થવા કાળે થયા છે, ભાઈ! અને આ ઉપદેશકો પણ એમ કે બહાર જઈને, બીજે નિમિત્ત દ્વારા ઉપાદાનથી ન થાય એ વાત સિદ્ધ કરે છે. નિમિત્તનો તો આશરો લે છે.

ભગવાન! પ્રભુ... પ્રભુ... પ્રભુ...! આહાહા..!

નિમિત્તથી થાય છે એ તો વ્યવહારનું કથન છે. ઉપાદાન ખરેખર તો તે તે દ્રવ્યની, તે તે સમયની. પર્યાય તે તે સમયે ઉત્પન્ન થવાનો એનો કાળ જ હતો. એથી નિશ્ચયથી તો સ્વહેતુ પરહેતુ નથી. પણ જ્યારે એને વિભાવ સિદ્ધ કરવો છે ત્યારે એને કહેવું છે કે ભાઈ! એ વિભાવ પરના લક્ષે થાય છે. માટે તે વિભાવ સ્વપર હેતુ છે એમ કહ્યું. ‘પંચાસ્તિકાય’માં. સ્વ-પર હેતુ કહ્યું ને ‘પંચાસ્તિકાય’માં.

મુમુક્ષુ :- આ તો સોનગઢની ક્રમબદ્ધ પર્યાય સિદ્ધ થઈ જાય છે.

ઉત્તર :- ક્રમબદ્ધ જ છે. ‘સોનગઢ’ની છે? આહાહા..! અરે..! ભગવાન!

મુમુક્ષુ :- ‘સોનગઢ’ની કે દ્રવ્યની?

ઉત્તર :- દ્રવ્યની એવી વસ્તુ છે. જે ક્રમસર એક પછી એક પછી જે થવાની તે થાય છે. તે તે સમયનો કાળ તે તે પર્યાય ત્યાં થાય છે. એ એનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરવા એનું દ્રવ્ય-ગુણ ને પર્યાય, એને નિમિત્તના કારકની અપેક્ષા નથી. પોતાનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરવું એમાં પરના કારણનું શું કામ? એમ કહે છે. ‘પંચાસ્તિકાય’ સિદ્ધ કરી છે ને. દર ગાથા.

મુમુક્ષુ :- પણ ૪૫ વર્ષ પહેલા તો અમે સાંભળી નહોતી.

ઉત્તર :- નહોતી સાંભળી? અત્યારે સાંભળ, એમાં શું? સમજે ત્યાંથી સવાર, નથી કહેતા? આહાહા..!

‘આત્માનુશાસન’માં એમ પણ કહ્યું છે કે જો નિમિત્તથી થતું ન હોય તો એ વિભાવ સ્વભાવ થઈ જાય. એ તો વિકાર સિદ્ધ કરવા. પણ અહીં તો વિકાર પણ તે સમયનો, તે સ્વતંત્ર છે. એના હોવાપણામાં પરની અપેક્ષા નથી. એ છે એને પરની અપેક્ષા શું? એમ કહે છે. અસ્તિકાય સિદ્ધ કરવું છે ને? આહાહા..! અને અહીંયાં તો એને કહે છે કે ભાઈ! ઓલું રાગ તરફનું વલણ છે ને એને નિમિત્ત તરફનું. એટલે રાગ થાય છે. છે તો પોતાથી થયેલો. પણ નિમિત્તના લક્ષે થયો માટે વિભાવને સિદ્ધ કરવા સ્વ-પર હેતુ કહ્યો. આહાહા..! સમજાય છે?

એ અહીંયાં કહે છે. જે ભગવાનઆત્મા ઉદયભાવ, શરીર અને ભોગ, એનાથી વિરક્ત થઈ અને આનંદના નાથમાં લીન થઈ જે આવા રાગને છોડે છે... આહાહા..! એનો સંસાર છૂટી જાય છે. ‘જિસ પરમાત્માકે ધ્યાનસે સંસારરૂપી બેલ દૂર હો જાતી હૈ, વહી ધ્યાન કરને યોગ્ય (ઉપાદેય) હૈ.’ આ એનો સાર છે. (શ્રોતા : પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

તદનન્તરં દેહદેવગૃહે યોઽસૌ વસતિ સ એવ શુદ્ધનિશ્ચયેન પરમાત્મા તન્નિરૂપયતિ -

૩૩) દેહાદેવલિ જો વસઇ દેઝ અણાઇ-અણંતુ।

કેવલ-ણાણ-ફુરંત-તણુ સો પરમપ્પુ ણિભંતુ।।૩૩।।

દેહદેવાલયે યઃ વસતિ દેવઃ અનાદ્યનન્તઃ।

કેવલજ્ઞાનસ્ફુરત્તનુઃ સ પરમાત્મા નિર્ભ્રાન્તઃ।।૩૩।।

વ્યવહારેણ દેહદેવકુલે વસન્નપિ નિશ્ચયેન દેહાદિદ્વિત્વત્વાદેહવન્મૂર્તઃ સર્વાશુચિમયો ન ભવતિ। યદ્યપિ દેહો નારાધ્યસ્તથાપિ સ્વયં પરમાત્મારાધ્યો દેવઃ પૂજ્યઃ, યદ્યપિ દેહ આદ્યન્તસ્તથાપિ સ્વયં શુદ્ધદ્રવ્યાર્થિકનયેનાનાદ્યનન્તઃ, યદ્યપિ દેહો જડસ્તથાપિ સ્વયં લોકાલોકપ્રકાશક-ત્વાત્કેવલજ્ઞાનસ્ફુરિતતનુઃ, કેવલજ્ઞાનપ્રકાશરૂપશરીર ઇત્યર્થઃ। સ પૂર્વોક્તલક્ષણયુક્તઃ પરમાત્મા ભવતીતિ। કથંભૂતઃ। નિર્ભ્રાન્તઃ નિસ્સન્દેહ ઇતિ। અન્ન યોઽસૌ દેહે વસન્નપિ સર્વાશુચ્યાદિદેહધર્મ ન સ્પૃશતિ સ એવ શુદ્ધાત્મોપાદેય ઇતિ ભાવાર્થઃ।।૩૩।।

આગે જો દેહરૂપી દેવાલયમેં રહતા હૈ, વહી શુદ્ધનિશ્ચયનયસે પરમાત્મા હૈ, યહ કહતે હૈ -

ગાથા - ૩૩

અન્વયાર્થઃ :- [યઃ] જો વ્યવહારનયકર [દેહદેવાલયે] દેહરૂપી દેવાલયમેં [વસતિ] બસતા હૈ, નિશ્ચયનયકર દેહસે ભિન્ન હૈ, દેહકી તરહ મૂર્તીક તથા અશુચિમય નહીં હૈ, મહા પવિત્ર હૈ, [દેવઃ] આરાધને યોગ્ય હૈ, પૂજ્ય હૈ, દેહ આરાધને યોગ્ય નહીં હૈ, [અનાદ્યનન્તઃ] જો પરમાત્મા આપ શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિકનયકર અનાદિ અનંત હૈ, તથા યહ દેહ આદિ અંતકર સહિત હૈ, [કેવલજ્ઞાનસ્ફુરત્તનુઃ] જો આત્મા નિશ્ચયનયકર લોક-અલોકકો પ્રકાશનેવાલે કેવલજ્ઞાનસ્વરૂપ હૈ, અર્થાત્ કેવલજ્ઞાન હી પ્રકાશરૂપ શરીર હૈ, ઓર દેહ જડ હૈ, [સઃ પરમાત્મા] વહી પરમાત્મા [નિર્ભ્રાન્તઃ] નિઃસંદેહ હૈ, ઇસમેં કુછ સંશય નહીં સમજના।।૩૩।।

ભાવાર્થઃ :- જો દેહમેં રહતા હૈ, તો ભી દેહસે જુદા હૈ, સર્વાશુચિમયી દેહકો વહ દેવ છૂતા નહીં હૈ, વહી આત્મદેવ ઉપાદેય હૈ।।૩૩।।

એ પ્રમાણે ચોવીશ સૂત્રોમાં પાંચ પ્રશ્નોપક સૂત્રો સમાપ્ત થયાં.

ત્યાર પછી, દેહરૂપી દેવાલયમાં જે રહે છે તે જ શુદ્ધનિશ્ચયનયથી પરમાત્મા છે એમ કહે છે :

ભાવાર્થઃ : જે વ્યવહારનયથી દેહદેવાલયમાં રહેવા છતાં પણ નિશ્ચયનયથી દેહથી ભિન્ન હોવાથી દેહની જેમ મૂર્ત, સર્વાશુચિમય નથી, જે કે દેહ આરાધ્ય નથી તોપણ પોતે પરમાત્મા-દેવ-આરાધ્ય-પૂજ્ય છે, જે કે દેહ આદિ-અંતવાળો છે તોપણ પોતે શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિકનયથી અનાદિ-અનંત છે, જે કે દેહ જડ છે તો પણ પોતે લોકાલોકનો પ્રકાશક

હોવાથી કેવલજ્ઞાનપ્રકાશરૂપ શરીરવાળો છે તે નિઃસંદેહ પરમાત્મા છે.

અહીં, જે દેહમાં રહેવા છતાં પણ સર્વાશુચિમય આદિ દેહધર્મને સ્પર્શતો નથી તે જ શુદ્ધ આત્મા ઉપાદેય છે એવો ભાવાર્થ છે. ૩૩.

વીર સંવત ૨૫૦૨, જયેષ્ઠ વદ ૧૪, રવિવાર
તા. ૨૭-૦૬-૧૯૭૬, ગાથા-૩૩, પ્રવચન નં. ૧૯

આ દેહ જડ છે, માટી છે. એમાં દેહરૂપી દેવાલયમાં રહે છે. ‘વહી શુદ્ધનિશ્ચયનયસે પરમાત્મા હૈ,...’ એ પોતે પરમાત્મા છે. દેહના દેવાલયમાં ભિન્ન જ્ઞાનસ્વરૂપી પરમાત્મા, એ દેહથી ભિન્ન પોતે જ પરમાત્મા છે. આહાહા..! આવી વાત.

મુમુક્ષુ :- કોણ પરમાત્મા છે?

ઉત્તર :- આ આત્મા અંદર છે એ. દેહ દેવાલયમાં, જેમ સિદ્ધાલયમાં પરમાત્મા બિરાજે છે એમ દેહ દેવાલયમાં પ્રભુઆત્મા, પરમાત્મસ્વરૂપ, શુદ્ધ આનંદઘન, ચૈતન્ય તે દેહથી ભિન્ન બિરાજે છે. આહાહા..! આવી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- દેહમાં રહે અને દેહથી જુદો?

ઉત્તર :- દેહમાં રહેતો જ નથી. દેહમાં રહે એ.. કહેશે હમણા. એ તો અશુદ્ધનયે, અસદ્ભૂતનયે એમ કહેવામાં આવે છે. આગળ ૩૪-ગાથામાં કહેશે. આ તો હાડકા જડ અજીવ છે. દેહ તો ભુતાવળ જડનું સ્વરૂપ છે. ભગવાન એનાથી ભિન્ન, જે જન્મ-મરણ રહિત છે, જેમાં પુણ્ય અને પાપના ભાવો પણ નથી. એમાં નથી. આહાહા..! એવું કેવળજ્ઞાન એકલું જ્ઞાનસ્વરૂપ પૂર્ણ શુદ્ધ આનંદઘન, એને અહીંયાં આત્મા અથવા પરમાત્મા કહેવામાં આવશે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- બધા પરમાત્મા જ થયા.

ઉત્તર :- પરમાત્મા જ છે દરેક. ‘સર્વ જીવ છે સિદ્ધસમ’. વસ્તુ તો (એવી જ છે). એની એને ખબર નથી. આ દેહનું કાંઈક કરું, પરનું કરું, દેશનું કરું, કુટુંબનું કરું એ બધું અજ્ઞાન, અભિમાન છે. એ આડે એને દેહ દેવાલયમાં પ્રભુ ભાસતો નથી. સમગ્રાણું કાંઈ? આહાહા..!

‘જો વ્યવહારનયકર દેહરૂપી દેવાલયમેં બસતા હૈ,...’ વ્યવહારથી કહેવાય. જડ પરમાણુ આ માટી છે, આ અજીવતત્ત્વ છે. આહાહા..! એમાં વ્યવહારથી કહેવાય. એક ક્ષેત્રાવગાહમાં ભિન્ન છે. અને એટલો નિમિત્ત સંબંધ છે એટલે વ્યવહારથી એમ કહેવાય કે દેહમાં છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- દેહમાં છે કે નથી?

ઉત્તર :- નથી. દેહમાં નથી. દેહથી ભિન્ન છે તેમાં છે. આવી વાત.